

7. KAMIEŃ Z GRANICY GRZĘDY GÓRNEJ (1792)

21 września 2019 roku wybraliśmy się, razem z Witoldem Komorowskim, na granicę miejscowości Grzędy Górne i Kochanów, a naszym celem było podjęcie próby odkopania kamienia granicznego z 1731 roku, którego lokalizację poznałem w czasie jednej ze swoich poprzednich wypraw. Po zaparkowaniu auta na poboczu szutrowej drogi udaliśmy się w kierunku linii wyznaczającej granicę miejscowości.

Ilustracja 48: Wystający z ziemi wierzchołek kamienia granicznego. Fotografia: Marian Gabrowski, wrzesień 2019.

Jej niemal dokładną lokalizację wskazał mi odbiornik nawigacji satelitarnej, granica polami dochodzi w tym miejscu do wspomnianej drogi i skręca pod kątem prostym. Wydaje się, że takie załamanie granicy jest idealną lokalizacją na umieszczenie znaku granicznego, dlatego też nieco dokładniej obejrzelśmy to miejsce. Ku naszemu zaskoczeniu właśnie tutaj znaleźliśmy porośnięty mchem, znacznie pochylony i ledwie wystający z ziemi kamień graniczny

(patrz ilustracja 48). Jego półokrągłe zakończenie sugerowało, że może to być dawny znak graniczny wyznaczający granicę ziem opactwa krzeszowskiego. Jednak po odkopaniu znaleziska naszym oczom ukazał się nieco nietypowy słupek, wysoki na ~42cm, o prostokątnym przekroju (ok. 20x22cm), z zaokrąglonym szczytem i symbolami wykutymi tylko po jednej stronie (patrz ilustracje 49 oraz 51).

Jak należy interpretować informacje wyryte na kamieniu? Niewątpliwie umieszczony na dole znak „+” świadczy o tym, że mamy do czynienia ze znakiem granicznym; nietypowa jest jednak jego lokalizacja: nie na szczycie, lecz na jednej z bocznych ścian.

W środkowym wierszu najprawdopodobniej widoczna jest data „1792”. Pewne wątpliwości może budzić cyfra „1”, gdyż jest ona dość niewyraźnie ukształtowana. Jednakże zapewne należy ją uznać za

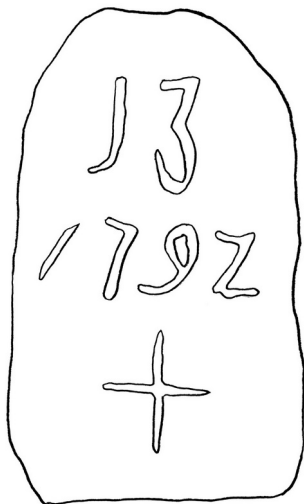
część liczby „1792”, gdyż w przeciwnym wypadku liczba „792” znalazłaby się nienaturalnie po prawej stronie.

Ilustracja 49: Kamień z granicy Grzęd Górnych i Kochanowa. Fotografia: Marian Gabrowski, wrzesień 2019 roku.

J Ilustracja 50: Pierwszy znak wykuty na kamieniu z 1792 roku oraz cyfra „1” wkuta na kamieniu z 1731 roku, również zlokalizowanym na granicy miejscowości Grzędy Górne i Kochanów.

Największym problemem jest dokonanie interpretacji dwóch znaków w górnym rzędzie. Być może jest to liczba „13”, będąca kolejnym numerem kamienia? Wprawdzie drugi znak z powodzeniem można odczytać jako cyfrę „3”, jednakże pierwszy znak bardziej wydaje się mieć kształt litery „J”, aniżeli cyfry „1”. Przy czym należy zwrócić uwagę, że niektóre kamienie graniczne z XVIII wieku zawierają cyfrę „1” w formie posiadającej na dole elementy w pewnym stopniu upodabniające ją do litery „J” (patrz ilustracja 50). Jednak moim zdaniem mimo wszystko widoczny kształt pierwszego znaku należałoby zinterpretować jako literę „J”. Wówczas w dalszym ciągu można widzieć tutaj numer porządkowy zapisany w formie „J3”, a więc np. trzeci kamień na odcinku „J”.

Ilustracja 51: Szkic przedstawiający prawdopodobną zawartość opisanej strony kamienia granicznego.

Jednak czy kamienie graniczne byłyby w tamtych czasach tak skrupulatnie numerowane? Bardziej skłaniałbym się ku wersji, że powinny tu znaleźć się inicjały ówczesnego właściciela. Po krzeszowskiej stronie należałoby się spodziewać liter „PAG”, skrótu od „*Petrus Abbas Grissoviensis*”, gdyż w latach 1787-1797 tutejszym opatem był Petrus II. Keylich⁸⁹. Jednakże nie sposób doszukać się tu choćby śladu skrótu „PAG”.

Być może są to więc inicjały właściciela ziem po drugiej stronie granicy? Grzędy Górne (niem. *Oberkonradswaldau*) aż do początku XIX wieku były częścią wioski Grzędy (niem. *Konradswaldau*)⁹⁰, a te pod koniec XVIII wieku leżały w dobrach von Czettritzów⁹¹. Z kolei nazwisko „Czettritz” bywało dawniej zapisywane jako „Zettritz”⁹², a wyraz ten można przedstawić za pomocą rzadko spotykanych dziś allografów⁹³ jako „Zettritz” (patrz ilustracja 52).

89 N. Lutterotti, *Reihenfolge der Äbte von Grüssau*, [8]s.13.

90 M. Staffa (red.), *Słownik geografii turystycznej Sudetów*, tom 8, [27]s.116.

91 Tamże, [27]s.113.

92 *Grosses vollständiges Universal Lexicon...*, [5]s.1830.

Zettritz

Ilustracja 52: Zapis nazwiska „Zettritz” w wydanej w 1749 roku książce „Grosses vollständiges Universal Lexicon...”, [5]s.1830.

Do kogo więc należały inicjały „JZ”, czyli „JZ”? Friedrich Zimmermann w swojej książce z 1785 wzmiankuje, że ówczesnym właścicielem Grzęd (niem. *Konradswalde*) był „Baron v. Czettritz⁹⁴ auf Schwarzwaldau⁹⁵”, z kolei właścicielem Czarnego Boru (niem. *Schwarzwaldau*) miał być podówczas baron Oswald von Czettritz⁹⁶. Czyżby widoczna na kamieniu litera „J” była jedynie fragmentem niezachowanej dziś w całości litery „O”? Uważna analiza zdjęć pozwala zauważyć, że faktycznie w lewym górnym rogu kamień wydaje się być nieco utracony, co mogłoby spowodować takie właśnie uszkodzenie napisu (patrz ilustracja 54). Jednak wówczas inicjały „OZ” znajdowałyby się nienaturalnie blisko lewej krawędzi, co pozbawiałoby całą kompozycję symetrii. Wy tłumaczenie takie jest więc co najmniej mało prawdopodobne.

Ilustracja 53: „George Oswald Baron de Czettritz”. Źródło: www.geni.com - dostęp wrzesień 2019 roku.

Należy jednak zwrócić uwagę, że w odległości niecałych 300 metrów od opisywanego kamienia zachował się inny znak graniczny z 1731 roku, na którym widoczne są inicjały „AFVZ”, należące do ówczesnego właściciela Grzęd, którym był „Abraham Freiherr von Zettritz”. Urodzony w 1662 roku Abraham von Czettritz zmarł w roku 1734⁹⁷, a jego najstarszym synem był Gottfried Oswald Freiherr von Czettritz und Neuhaus, żyjący w latach 1695-1742⁹⁸.

93 „Kilka wariantów tego samego grafemu nazywamy allografami. To np. Ż z kropką u góry albo z kreską Z”. Źródło: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Grafem> – dostęp wrzesień 2019 roku.

94 Przywołana pozycja nazwisko „Czettritz” wzmiankuje w formie „Czettritz”.

95 F. Zimmermann, *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien. Fünfter Band*, [32]s.108.

96 Tamże, [32]s.119; w oryginale: „der jetzige Besitzer heißt Oswald Baron v. Czettritz”.

97 <https://www.geni.com/people/Abraham-Freiherr-von-Czettritz-und-Neuhaus/600000040965292682> – dostęp wrzesień 2019 roku.

98 <https://www.geni.com/people/Gottfried-Oswald-Freiherr-von-Czettritz-und-Neuhaus/6000000098552858833> – dostęp wrzesień 2019 roku.

Z kolei synem Gottfrieda był Georg Oswald Freiherr von Czettritz und Neuhaus⁹⁹, żyjący w latach 1728-1796, czyli zmarł on w cztery lata po dacie wyrytej na interesującym mnie kamieniu. Wydaje się więc, że wzmiankowany przez Friedricha Zimmermanna baron Oswald von Czettritz prawdopodobnie miał w na pierwsze imię Georg, czyli Jerzy. Jest to o tyle istotna uwaga, że imię Jerzy może być w języku niemieckim zapisywane nie tylko jako Georg, ale także Jörg, Jürgen i Jörgen¹⁰⁰.

Ilustracja 54: Kamień pozostawiliśmy w pionie i nieznacznie wkopany w ziemię. Wydaje się dość dziwne, że wykuty krzyżyk staje się przy takim ustawieniu całkowicie niewidoczny. Po lewej stronie liter „J3” widoczny jest dość znaczny ubytek. Mógłby on sugerować, że na kamieniu tym pierwotnie wykute były inicjały „O3”, jak „Oswald Zettritz”. Jednakże wówczas litera „O” musiałaby mieć całkiem płaski szczyt. Kto wie, czy być może nie jest on widoczny na tymże zdjęciu? Fotografia: Marian Gabrowski, wrzesień 2019.

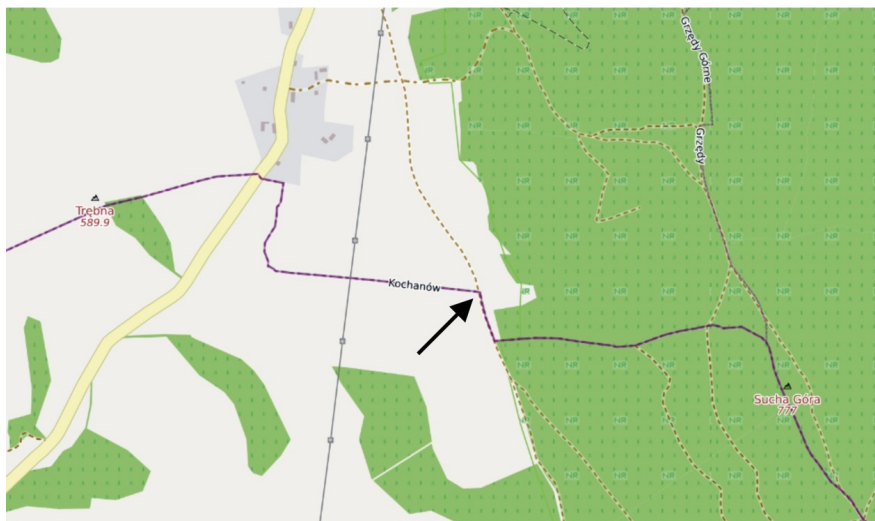
Biorąc pod uwagę lokalizację opisywanego kamienia oraz wyrytą na nim datę można założyć, że widoczne są na nim inicjały „J3” i odnoszą się one do ówczesnego właściciela wsi Grzędy, który nazywał się „Jörg

99 <https://www.geni.com/people/GEORG-Oswald-Freiherr-von-Czettritz-und-Neuhaus/600000009852963834> – dostęp wrzesień 2019 roku.

100 <https://pl.wikipedia.org/wiki/Jerzy> – dostęp wrzesień 2019 roku.

Zettritz”, czyli baron Georg Oswald von Czettritz. Drugą możliwą ewentualnością jest wersja, że znajdowały się tu pierwotnie inicjały „OZ”, czyli skrót od imienia i nazwiska „Oswald Zettritz”, jednak lewa część litery „O” uległa zniszczeniu.

W odległości bodajże dwóch metrów od opisywanego znaleziska znajduje się współczesny, wykonany z granitowego bloku kamień graniczny. Widoczny na nim jest nie tylko znak „+”, umiejscowiony na jego wierzchołku, ale także litery „AP” na stronie wschodniej oraz symbol „Δ” na stronie zachodniej. Zapewne nie jest to więc zwykły kamień graniczny, lecz również geodezyjny znak pomiarowej osnowy wysokościowej¹⁰¹. Świadczyć o tym może także fakt, że na dostępnych w serwisie Geoportal¹⁰² skanach map topograficznych oznaczono tutaj punkt o precyzyjnie określonej wysokości: 586,6 m.

Ilustracja 55: Lokalizacja kamienia „J3” z 1792 roku. Źródło podkładu mapy: strona open-streetmap.org – dostęp wrzesień 2019 roku.

Współrzędne kamienia: N 50°42'35”, E 16°09'47”. Opisywany znak graniczny wprawdzie nie jest znakiem granicznym cystersów, lecz niemalże na pewno znajdował się przed sekularyzacją na granicy dóbr tegoż zakonu.

101 Czyżby widoczne tu litery „AP” były skrótem od angielskiego „altitude point”?

102 mapy.geoportal.gov.pl – dostęp wrzesień 2019.

BIBLIOGRAFIA

1. Baran Zbigniew, Hrabiowie von Hochberg Śląscy Medyceusze i ich mecenat kulturowy w latach 1628-1833, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości z siedzibą w Wałbrzychu, Wałbrzych 2017
2. Brzóska Dariusz, Zapraszamy do Bartnicy, [w:] Gazeta Noworudzka, nr 567
3. Dudek Alojzy, Cystersi na Dolnym Śląsku, część III – Krzeszów. Praca przewodnicka, PTTK Wrocław 1989
4. Gliński Radosław, Patała Agnieszka, Krajobraz kulturowy gminy Lubawka, Wydawnictwo eBooki.com.pl, Wrocław 2017
5. Grosses vollständiges Universal Lexicon aller Wissenschaften und Künste, welche bisshero durch menschlichen Verstand und Witz erfunden und verbessert worden, tom 61, Verlegts Johann Heinrich Zedler, Leipzig und Halle 1749
6. Komorowski Witold, "Punkty potrójne" w Sudetach, [w:] Na Szlaku, e-98 (294) 2014-12
7. Komorowski Witold, Kamienie opactwa krzeszowskiego, [w:] Na szlaku, Nr e-104 (300), czerwiec 2015
8. Lutterotti Nikolaus, Reihenfolge der Äbte von Grüssau, [w:] Abtei Grüssau einst und jetzt. Festschrift anlässlich der Weihe des ersten Abtes im wiedererstandenen Kloster Grüssau am 10. August 1924, A. Breuer, Landeshut i Schl. 1924
9. Mahner Franz, Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte des Cistercienserklusters Grüssau, Druck von August Lax, Hildesheim 1913
10. mapa Karte des Kreises Landeshut i. Schl., 1:75.000, 1938
11. mapa katastralna Dorf Ober Andersbach böhmisch Anderspach Hořeny in Böhmen Königgrätzer Kreis, 1840
12. mapa Landeshut, Meßtischblatt 3072, 1:25.000, 1907
13. mapa Powiat kamiennogórski - Góry Krucze, 1:40.000, Wydawnictwo Turystyczen PLAN, Jelenia Góra 2011
14. mapa Schmiedeberg, Meßtischblatt 3071, 1:25.000, 1886
15. mapa Schmiedeberg, Meßtischblatt 3071, 1:25.000, 1918
16. mapa Waldenburg (in Schlesien), Meßtischblatt 3073, 1:25.000, 1886
17. mapa Waldenburg, Meßtischblatt 5263, 1:25.000, 1936

18. Michalik Krystian, Krzeszów Dom Łaski Maryi, Usługi Poligraficzne Bogdan Kokot vel Kokociński, Nowa Ruda, Krzeszów 2018
19. Nowosielska-Sobel Joanna, Strauchold Grzegorz, Wiszewski Przemysław, Gmina Lubawka. Atlas materiałów i źródeł historycznych, Wydawnictwo eBooki.com.pl, Wrocław 2015
20. Parsler F., Der „Dreieckige Stein” an der Großen Heide, [w:] Schlesi-sche Heimat. Monatsblätter für Heimatfreunde und Heimatstolz, nr 10/1933
21. Sarnecki Zbigniew, Krzeszowskie pogranicze, [w:] Przydrożne Pomniki Przeszłości, kwiecień 1987
22. Sarnecki Zygmunt, Doniesienie terenowe nr 127, [w:] Bractwo Krzy-żowców, zeszyt nr 19, 1992
23. Scheer Andrzej, Sprawozdanie z IV Biesiady Pokutnej w Krzeszo-wie, [w:] Bractwo Krzyżowców, zeszyt nr 12, październik 1988
24. Schwandt E., Alte Grenzsteine erzählen Heimatgeschichte, [w:] Landeshuter Beobachter, 20 października 1942 roku
25. Staffa Marek (red.), Słownik geografii turystycznej Sudetów, tom 10, Góry Wałbrzyskie, Pogórze Wałbrzyskie, Pogórze Bolkowskie, Wydawnictwo I-BiS, Wrocław 2005
26. Staffa Marek (red.), Słownik geografii turystycznej Sudetów, tom 3, Karkonosze, Wydawnictwo PTTK Kraj, Warszawa - Kraków 1993
27. Staffa Marek (red.), Słownik geografii turystycznej Sudetów, tom 8, Kotlina Kamiennogórska, Wzgórza Bramy Lubawskiej, Zawory, Wydawnictwo I-Bis, Wrocław 1997
28. Staffa Marek (red.), Słownik geografii turystycznej Sudetów, tom 9, Góry Kamienne, Wydawnictwo I-BiS, Wrocław 1996
29. Stępniaak Władysław (red.), Czarny Bór. Historia i współczesność, Wydawnictwo Afra, Wałbrzych 2007
30. Vöcks Fritz, Auf alten Pfaden, [w:] Der Wanderer im Riesengebirge, 10/1934
31. Wiszewski Przemysław, Świat na pograniczu. Dzieje Lubawki i oko-lic do 1810 r., Wydawnictwo eBooki.com.pl, Wrocław 2015
32. Zimmermann Friedrich, Beyträge zur Beschreibung von Schlesien. Fünster Band, bey Johann Ernst Tramp, Brieg 1785